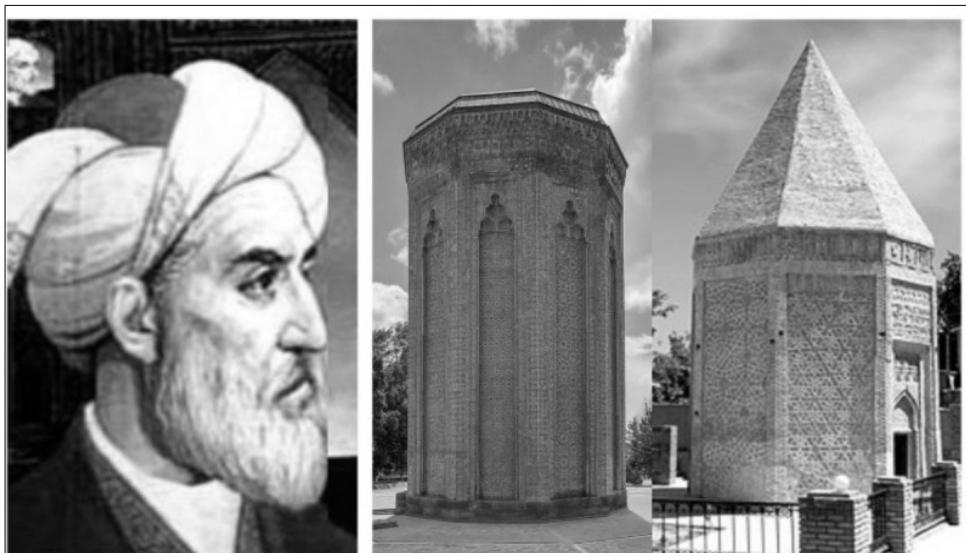

Qədim tarixi dövrü əhatə edən Azərbaycan mədəniyyət və incəsənəti dünya musiqi inciləri sırasında öz layıqli qiymətini almış, hər zaman böyük maraq hissi ilə qarşılıqlılaşmışdır. Mədəniyyət və incəsənətimizin nailiyyətləri bu sənəti yaşıdan və təbliğ edən böyük korifey sənətkarların əməyi, fitri istedadı nəticasında əldə olunmuşdur. Sənət tariximizə diqqət yetirdikdə, görürük ki, bu yoldan keçən və həyatını sırf milli mədəniyyət və incəsənətin inkişafına həsr edən kifayət qədər sənətkarlar vardır. Onların yaradıcılıq nümunəsi zaman-zaman yaşınanaraq bu günə qədər gəlib çatmış, müasir dövrümüzdə də layıqli bir şəkildə təqdim olunur.

Abidələrdə yaşanan sənətkar ömrü

Dövlət başçısının Sərəncamına əsasən, Memar Əcəmi Naxçıvaninin abidəsi ucaldılacaq

Klassik ənənələri yaşıdan və onu inkişaf etdirən sənətkarlar dövlət tərəfindən qiymətləndirilir, əməyinə böyük qiymət verilir, onların yubiley tədbirləri dövlət səviyyəsində qeyd olunur. Bu baxımdan, ölkə Prezidenti İlham Əliyev ardıcıl olaraq Azərbaycan mədəniyyətinin və sənətinin inkişafı ilə bağlı imzaladığı sərəncamlar diqqət mərkəzindədir. Sənət xadimlərinin mükafatlandırılması, orden və medallarla təltif olunması, mədəniyyət ocaqlarının müasir standartlara uyğun olaraq bərpa olunması, muzey, kitabxana işinin təkmiləşdirilməsi, eləcə də, kino sənətinin inkişafı ilə bağlı verilən sərəncamlar, məhz Azərbaycan mədəniyyətinin inkişaf etdiriləsi yönündə atılan addımlardır. "Memar Əcəmi Naxçıvaninin abidəsinin ucaldılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı böyük sənətkara dövlət tərəfindən göstərilən diqqətin bir tezahürüdür. Sərəncamın əsasən, orta əsrlər Azərbaycan memarlığının inkişafında müstəsna yeri olan qüdrətli sənətkar Əcəmi Naxçıvaninin xatirəsinin əbədişdirilməsi məqsədile Naxçıvan şəhərində görkəmli memar Əcəmi Naxçıvaninin abidəsi ucaldılacaqdır. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Nazirlər Kabinetini Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi ilə birlikdə Əcəmi Naxçıvaninin abidəsinin ucaldılması ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin edəcək.

MEMARLIQ İNCİLƏRİNİN MÜƏLLİFI

Bildiyimiz kimi, XI və XII əsrlər Azərbaycan intibahının çiçəklənmə dövründür. Şəhərlər böyüür, saraylar, məscidlər, müdafiə və xatire tikililəri qurulur. Sənətlər, elm, incəsənət və poeziya inkişaf edir. Bu dövrdə bir sıra dahi şəxsiyyətlər yaşayıb-yaratmışlar: Qətran Tebrizi, Bəhmənyar əl-Azərbaycanı, Xətib Təbrizi, Nizami Gəncəvi, Xaqani Şirvani, Ömer Kafiəddin, Əbü'lüla Gəncəvi, Məhseti Gəncəvi və başqaları. Yalnız Şərqdə deyil, əksər qismi həm də Qərb dünyasında yaxşı tanınan bu kəhkeşanın uledzləri arasında on çox işıq saicanlarından biri də Əcəmi Naxçıvanıdır. O, orta əsrlər Azərbaycanının dahi memarı kimi şöhrət qazanmışdır. Mənbələrde göstərilir ki, tanınmış sənətşünaslardan Ə.V.Salamzadə onun haqqında yazır: "Yaxın Şərqi bir çox memarlarının yaradıcılığına onun təsirini izləmək çətin deyil. Onun yaratdığı nadir arxitektura əsərləri əsrlər keçməsinə baxmayaraq, böyük estetik həzz mənbəyi kimi sənətkarın yaradıcı dühəsinin gücünü eks elətdir. Bu əsərlər sübut edir ki, Əcəminin ölməz irsi haqlı olaraq, memarlıq sənətinin əbədi nümunələrindən sayılır. Yenidən doğulmuş bu sənət abidəleri belə bir fikrə gəlməyə əsas verir ki, Əcəmi Naxçıvanı öz dövründə tayı-bərabəri olmamış sənətkarlardandır. Təsadüfi deyil ki, XIII əsr mənbələri onun "şeyxül-mühəndisin" (mühəndisler başçısı) rütbəsi daşıdığından xəbər verir. Hələ Qərb dünyasında arxitektura sənəti anonim səciyyədən bir dövrdə Əcəmi bir çox memarlıq incilərinin müəllifi kimi bizim qarşımızda parlaq və

təkrar olunmaz yaradıcı simaya malik böyük sənətkar, bədii və mühəndis təfəkkürünün nəhəngi kimi canlanır."

Əcəmi öz ömrünü İraq Sultanlığında Azərbaycan Atabəylər dövlətinin ərazisində yaşamışdır. Bu dövlətin mərkəz şəhərlərindən biri də Naxçıvan idi. Atabəylər dövləti böyük atabəy Şəmsəddin Eldənizin dövründə yaranmış, onun oğlu Mehəmməd Cahan Pehlevanın dövründə çiçəklənmişdi.

Tarix öz qoynunda Əcəminin həyatı haqda onun ölməz əsərlərində başqa heç nə saxlamayıb. Görünür, dahi memar bunu qabaqcadan gördüyündə öz şah əsərinin İl-Dənizin xanımı Məmənə Xatun türbəsi üzərində belə yazmışdı: "Biz gedəriyik. Dünya əbədi qalandır. Biz gedəcəyik, dünya qalacaq. Biz ölürik-bu, bizdən xatire qalar. İlahi, bəd nəzərdən uzaq elə." Müsəlman şərqində yalnız bir neçə memarlıq ansamblı məşhurdur. Bunların içərisində Semərqəndin, İsfahanın memarlıq ansambllarını, eləcə də Tac-Mahali göstərmək olar. Güman ki, həmin ansambların yaranmasından çox-çox qabaqlar döyünün ən qədim şəhərlərindən olan Naxçıvanda orta əsrlərin dahi memarı Əcəmi Naxçıvanının layihəsi əsasında möhtəşəmlilikdə bunlardan heç də geri qalmayan arxitektura kompleksi tikilmişdir. Nəhəng bir ərazidə İl-Dənizlərin Sarayı, Cümə məscidi, Xatire abidələri, çox güman ki, mədrəsə, karavansara və digər hökumət tikililəri qurulmuşdu.

MÖMÜNƏ XATUN TÜRBƏSİ

Yazılı mənbələr göstərir ki, Əcəmi dövründə Naxçıvanda 250 min nəfər əhalı yaşayırı. Ehtimal olunur ki, Əcəmi Naxçıvanının layihəsi əsasında möhtəşəm arxitektura kompleksi ucaldılmışdır. Nəhəng bir ərazidə Eldənizlərin sarayı, Cümə məscidi, xatire abidələri, mədrəsə, karavansara və digər hökumət tikililəri də inşa edilmişdir. Həmin tikililərden dövrümüzə yalnız iki məqbərə gəlib çatса da, Naxçıvanda saray ansamblının mövcudluğu XIII əsrə anionm bir müəllif tərəfindən farsca yazılmış "Əcaib əd-dünya" adlı əsərdə də müəyyən dərəcədə təsdiq edilir.

Azərbaycanda daha gözəl və daha möhtəşəm bir məqbərə isə Mömünə Xatunun şərfinə salınmış və xalq arasında Atabəy Gümbez kimi məşhur olan xatire abidəsidir. Əcəminin xatırladığımız tikililərinin ümumi kompleksinə nəhəng bir Cümə məscidi də daxildir. Bu məscidin təsviri fransız səyyahları Tavernye və Delafruanın qeydlərindəki şəkillərdə verilmişdir. XIX əsrin ortalarında V. Engelqart "Qafqaz" qəzetində bu məscid haqqda yazırı: "Buyonulmuş daşlardan tikilmiş və tağları olan nəhəng bir binadır. İçəridə hələ də gözəl reliyefli oymaların izləri qalmaqdadır. Məscidin bir hissəsi artıq dağılıb, o biri hissəsi isə dağılmaq üzərdir. Məsciddən 50 sajen aralıda hündürlüyü 20 sajene çatan qoşa minareli darvaza yerləşir. Darvaza da həmin kompleksə daxildir. Əvvəller məscidlə darvazanın arasındaki yerde müxtəlif tikililər olub, ancaq indi bunlar yoxdur və adama elə gəlir ki, darvaza bir qədər yaxın-dakı tənha qalaya aiddir."

Maraqlıdır ki, zaman keçdikcə Əcəminin ustalığı ilə bərabər, cəmiyyətdə tutduqu mövqə də artır. Bunu məlum abidələrdə onun adının yazılış forması da aydın köstərir. Yusif ibn Küseyrin məqbərəsində bu yazı o qədər namənasib şəkildədir ki, ilk tədqiqatçılar hətta bunu körə də bilməmişlər. Üstündən 20 il keçdikdən sonra Möminə xatun məqbərəsində isə həmin yazı girişin üzərində və diqqəti cəlb edən bir tərzdə həkk olunmuşdur. Növbəti yazı isə monumental piştagın üzərindədir.

Memar Əcəminin yaradıcılığı əsrlər boyu Azərbaycanın və digər ölkələrin bir çox memarları üçün ilham mənbəyi olmuşdur. Hətta Əcəmidən 300 il sonra yaşamış böyük türk memarı Sinanın əsərlərində də dahi ustadin təsiri hiss olunur.

Nəzakət ƏLƏDDİNQIZI